

A szakálhádi Árpád-kori temető.

(Ide tartozik a LXVII—LXXII. tábla.)

A múlt év nyarán, Dr. Bakay Lajos egyetemi tanár úr tulajdonát képező hódmezővásárhely-szakálhádi telep és temető ásatása alkalmával hat őskori kulturperiódust állapítottunk meg, de jeleztük, hogy a hetedik települési szintként, az Árpád-korban területünkön tanyázók sírjait is feltártuk.¹

A sírok az őskori gödrök között, szétszórtnak feküdtek (LXVII.), háttározott sorrend nélkül. Négy őskori sír is volt közöttük, melyekről más helyen számoltunk be.²

1. sír. Őskori.

2. sír. 86 cm mély, 160 cm hosszú, 40 cm széles sírban, 150 cm hosszú, női csontváz. Irányítása nyugattól 10 fokkal tért el észak felé. Mellékletei (LXVIII.): Két, végeivel egymásra hajlított bronz *halántékkarika*; egyik az állkapocs alatt, a másik a fej alatt feküdt. A jobb alsókaron, keresztmetszetű, nyitottvégű *bronzkarperec*. Balkezének gyűrűsujján, háromszöges átmetszetű *bronzgyűrű*.

3. sír. 100 cm mélyen, 170 cm hosszú férficsontváz. Irányítása északról nyugat felé 20 fokkal tért el. Mellékletei (LXIX.): Jobb oldalon, a könyök mellett két *nyílhegy*; szeges végeiken az elkorhadt farostok megmaradtak. Nyílhegyet találtunk a két felső lábszár között is. A nyílhegyektől a medence felé, 5 cm-re *tegez*; hosszát a hiányosan megmaradt vasalás alapján 62 cm-ben állapíthattuk meg. Jobboldalon, az alsó lábszár mellett, két *kengyel*. Ugyanott *csikózábla*. Alattuk *hevedercsat*. A mellen, a szegycsont táján, *vaskés*. A jobb felsőlábszár mellett *vascsat*. A medence és bordák között *csiholóvas*; mellette *kovadarab*. A bal arc mellett *füles bronzgomb*. A koponyatető magasságában *íj csontlemez* elporladt maradványai.

4. sír. 40 cm mélyen, 92 cm hosszú, nyugatkeleti irányítású gyermekcsontváz. Jobb felsőlábszárát a bal medencén és a bal felsőlábszáron keresztbe fektetve találtuk. Mellékletei (LXVIII.): A fej alatt, két, végei-

¹ Lásd a folyóirat XI. kötetében, Dr. Banner János—Dr. Bálint Alajos: „A szakálhádi őskori telep” c. közleményt.

² U. o.

vel egymásra hajlított, bronzhuzalból készült *halántékkarika*. Nyakában apró gyöngyszemekből álló *fűzér*.

5. *sír*. 97 cm mélyen, 163 cm hosszú nőicsontváz. Irányítása nyugattól észak felé 20 fokkal tért el. Bal alsókarja a mellen, jobbkarja a bal vállon feküdt. Mellékletei (LXVIII.): Baloldalon, a koponyától kissé távolabb, bronzhuzalból készült, kerek átmetszetű, nyitott végű *halántékkarika*; a másik, a jobb fiültájékról került elő. Jobb kézfején kettős bronzhuzalból fonott *karperec*, egymásba akasztott végekkel. A jobbkez gyűrűs-ujján, síma bronzlemezből készült *gyűrű*.

6. *sír*. 87 cm mélyen, 164 cm hosszú férficsontváz. Irányítása nyugattól 10 fokkal tért el dél felé. Melléklete nem volt.

7. *sír*. 56 cm mélyen; a csontvázból csak a medencétől a bokáig levő csontok maradtak meg. A vázrészek fekvése délnyugattól nyugat felé 10 fokkal tért el. Melléklete nem volt.

8. *sír*. 67 cm mély, 173 cm hosszú, 44 cm széles sírban, 162 cm hosszú férficsontváz. Irányítása nyugattól 20 fokkal tért el dél felé. Karjai kinyújtva feküdtek, bal kezefeje teljesen hiányzott. Mellékletei (LXVIII.): A balvállánál öt *nyílhegy*. A balkar és a bordák között *csiholóvas*.

9. *sír*. Őskori.

10. *sír*. Őskori.

11. *sír*. 68 cm mély, 187 cm hosszú, 52 cm széles sírban, 175 cm hosszú, nyugat-keleti irányítású férficsontváz. Melléklete nem volt.

12. *sír*. 97 cm mély, 194 cm hosszú, 42 cm széles sírban, 164 cm hosszú, nyugat-keleti irányítású nőicsontváz. Karjait a mellére helyezték. Mellékletei (LXXII.): Jobb és bal alsókarjain, egy-egy bronzhuzalból készült, kerekátmetszetű, végei felé hegyesedő, végeivel egymásra hajló *karperec*. A medence baloldalától 20 cm távolságra, nyitott végű, bronzhuzalból való *halántékkarika*. A mellen elégyült *vascsat*. A bordák baloldalán három apró, elégyült *vasdarab*. A sír bontása közben, a váz csontjai felett 2—8 cm magasságban, elkorhadt famaradványokat találtunk. Ugyancsak fakorhadék foltjait véltük felismerni a csontváz alatt is. Valószínűleg koporsóban temethették el s a kis apró vasdarabok a koporsó vasalásához tartozhattak.

13. *sír*. 80 cm mély, 173 cm hosszú, 45 cm széles sírban, 152 cm hosszú nőicsontváz. Nyugat-keleti irányba fektették. Mindkét keze a medencében volt. Mellékletei (LXIX.): Az állkapocs baloldalán, nyitott végű, bronzhuzalból készült *halántékkarika*. (Sír bontás közben, az állkapocs jobb oldalán, a hiányzó halántékkarika lenyomatait felismertük. Magát a karikát azonban nem találtuk.) Mellén, a szegycsont táján, két bronz *fülesgomb*. Mindkét alsókarján, egy-egy nyitott végű, kerekátmetszetű, bronzhuzalból való *karperec*. Balkezén, a gyűrűs- és középsőujjakon egy-egy *bronzgyűrű*. Mind a kettő lemezes, egyik felülete kissé domború, másiké bordázott.

14. *sír*. 57 cm mély, 158 cm hosszú, 46 cm széles sírban, 146 cm hosszú férficsontváz. Irányítása nyugattól észak felé 10 fokkal tért el. Melléklete nem volt.

15. *sír.* 90 cm mély, 170 cm hosszú, 69 cm széles sírban, 163 cm hosszú férficsontváz. Irányítása az előbbiével egyező. Mellékletei (LXXII.): Nyakánál, jobbfelől, fiiles *bronzcsörgő*; a benne lévő kis golyócska is bronzból való. Két könyökénél, az alsókarokon, egy-egy *bronzkarperec*; az egyik síma kerekátmetszetű, végei felé vékonyodó, nyitott végű; a másik négy huzalból lett összefonva; töredékes állapotban maradt meg. Bal gyűrűsujján síma lemezes, *bronzgyűrű*. A medence mellett, jobbról, öt nyílcsúcs; az egyik kétágú. A jobb felsőlábszár mellett *csiholóvas* és *kovadarab*. Ugyanott részben elégyült *vaskés*; hossza 11 cm. Két kengyel; az egyik a két térden, a másik térdmagasságban, jobboldalon, feküdt. A medence jobboldalától kifelé. 18 cm-re, elégyült *hevedercsat*.

16. *sír.* 84 cm mély, 188 cm hosszú, 56 cm széles sírban, 165 cm hosszú férficsontváz. Irányítása az előbbi kettőével egyező. Mellé állati csontot is tettek. Mellékletei (LXXI.): A medence jobboldala mellett 10-5 cm hosszú *vaskés*. Ugyanott *csiholóvas* és *kovadarab*.

17. *sír.* 76 cm mély, 94 cm hosszú, 26 cm széles sírban, 86 cm hosszú gyermekcsontváz. Nyugattól észak felé 20 fokkal tért el. Egyetlen mellékleteként balkarjára kis vaskarikát tettek. (LXXI.)

18. *sír.* 74 cm mély, 188 cm hosszú, 53 cm széles sírban, 166 cm hosszú nőcsontváz. Nyugattól dél felé 10 fokkal tért el. Jobb kezét az álla alá, bal kezét a gerincoszlopra helyezték. A csontváz fölé, harántosan, öt helyen fadarabokat fektettek, amelyek hosszúsága 42–50 cm között változott. Melléklete a koponya két oldaláról egy-egy *halántékkarika*. (LXXI.)

19. *sír* Lovassír. 98 cm mélyen, 173 cm hosszú, részben bolygatott férficsontváz. Nyugat-keleti irányban volt eltemetve. Bordáit a koponya körül hányták össze; ugyanott feküdtek alsókarjai is; ennek egyenes folytatásában a medence felé a felsőkar. Kulcsontja a medencében volt, hátsigolyái a csontváz egész hosszában szétszórva. Az egyik orsócsont a sírban lévő lókoponyán feküdt. A váznak csak a medencétől lefelé eső része volt bolygatatlan. A lónak csak a koponyáját és a két alsó lábszárát, a két patával együtt tették a halott mellé. A lófejet jobboldalról, a csontváz alsó lábszárainak irányában, kívülről helyezték el; alatta voltak a ló többi csontjai.

Mellékletei (LXX.): Két férfémből készült, végeivel összeérő *halántékkarika*; mindkettő a koponya alól került elő. *Ijcsontok*. Egyik végső csontlemeze a koponya jobb oldalánál, a másik az alsó bal- és felső jobblábszár csontokon feküdt; középső lemezét a jobb medencében találtuk meg; a hosszú csontlemezek egymástól 143 cm-re feküdtek; ez a távolság adja meg egyben az íj hosszát is. *Tegez*. (1. kép.) A csontváz baloldalán, az utolsó bordáktól kezdődően a bal térdkalácsig feküdt. (In situ vettük fel.) A tegezben öt *nyílcsúcs* volt, az egyik kétágú. A bordacsontok alól *vaskés* került elő. A jobb térd mellett, a csontváz külső oldalánál *csikózabla* feküdt; az egyik karikája kisebb. Két *kengyel*; az egyik a két lábfejre volt helyezve, a másik a csontváz irányában, a bokáktól 45 cm tá-

volságra, talpán állott. A bal bokától kifelé, 25 cm-re *hevedercsat*. A lókoponya mellett *csiholóvas* és *obszidián*.

20. *sír*. 72 cm mély, 103 cm hosszú, 35 cm széles sírban, 96 cm hosszú gyermekcsontváz. Feje nyugattól 10 fokkal tért el délfelé. Mindkét kezét a medencébe helyezték. Mellékletei (LXXI.): Nyakcsigolyákon három rosszezüstből préselt *pityke*. Ugyanott átfúrt *bronzlemezke*. Ugyanott két, kétfelé vált füles *bronzgomb*. Jobb alsókarján, kerekátmetszetű, bronzhuzalból készült, nyitottvégű, végei felé elvékonyodó *karperec*.

21. *sír*. 60 cm mélyen, 168 cm hosszú férficsontváz. Kezei a mellén össze voltak kulcsolva. Feje nyugattól 10 fokkal tért el dél felé. Melléklete nem volt.

22. *sír*. 68 cm mélyen, 126 cm hosszú férficsontváz. Feje nyugattól 10 fokkal tért el dél felé. Jobb karját a medencébe, a balt a mellére helyezték. Mellékletei (LXXI.): Az állkapocs jobboldalán, nagyon rosszfenntartású *halántékkarika*. Jobb alsókarján 11 mm széles rosszezüstből készített, lemezes és csuklós *karperec*. Bal alsókarján két bronzhuzalból fonott *karperec*. A szegycsonton kerek *pitykegomb*, amelynek szélét a felerősítésre szolgáló két fülén kívül, két helyen is átfúrták; közepe lyukas.

23. *sír*. 68 cm mélyen, 91 cm hosszú gyermekcsontváz. Feje keletről 10 fokkal tért el észak felé (!). Temetőnkben ez volt az egyetlen csontváz, amelynek irányítása eltért az általános irányítási módtól. A sír nagyságát nem állapíthattuk meg, mert a csontváz valósággal a 22. és 24. sírok közé volt szorítva. Melléje baloldalon, a fej magasságában, állati csontokat helyeztek. Egyéb melléklete nem volt.

24. *sír*. 70 cm mély, 176 cm hosszú, 47 cm széles sírban, 164 cm hosszú nőicsontváz. Feje északkelettől 10 fokkal tért el észak felé. Karjai kinyújtva feküdtek. Melléklete nem volt.

25. *sír*. 50 cm mélyen, 160 cm hosszú férficsontváz. Északkelet-dél-nyugati irányban temették el, melléklet nélkül.

26. *sír*. 74 cm mély, 93 cm hosszú, 28 cm széles sírban, 85 cm hosszú gyermekcsontváz. Nyugat-keleti irányban volt eltemetve, melléklet nélkül.

27. *sír*. 47 cm mély, 162 cm hosszú, 38 cm széles sírban, 150 cm hosszú férficsontváz. Feje keletről északkelet felé 10 fokkal tért el. Egyetlen melléklete, a jobbkez gyűrűsujjára húzott bronzgyűrű (LXXI.).

28. *sír*. Óskori.

29. *sír*. 102 cm mély, 163 cm hosszú, 43 cm széles sírban, 150 cm hosszú nőicsontváz. Fejjel nyugatnak fektették. Jobbkarját a medencére, a balt mellére helyezték. Melléklete nem volt.

30. *sír*. 74 cm mélyen, 160 cm hosszú csontváz. Északkelettől 10 fokkal tért el keletfelé. Eredeti helyzetben a koponya, nyakcsigolyák, a legfelső bordacsontok és a két alsó lábszár feküdtek. Melléklete nem volt.

31. *sír*. 70 cm mély, 145 cm hosszú nőicsontváz, részben a 11. óskori gödörbe volt temetve. Nyugattól délnyugat felé 10 fokkal eltérő

irányban fektették. Mindkét kezét a medencébe rakták. Melléklete nem volt.

32. *sír.* 88 cm mély, 176 cm hosszú, 42 cm széles sírban, 176 cm hosszú férficsontváz. Nyugat-keleti irányban feküdt. Jobbkezét a medencébe tették, a balt kinyújtották. Melléklete nem volt.

33. *sír.* 88 cm mély, 176 cm hosszú, 42 cm széles sírban, 143 cm hosszú nőicsontváz. Irányítása nyugattól 10 fokkal tért el délnyugat felé. Karjait kinyújtották. Melléklete nem volt.

34. *sír.* 25 cm mélyen, 44 cm hosszú gyermekcsontváz. Nyugat-keleti irányban feküdt. Csontjai csaknem teljesen el voltak porladva. Melléklete nem volt.

35. *sír.* 48 cm mélyen, 160 cm hosszú gyermekcsontváz. Nyugat-keleti irányban feküdt. Melléklete, a nyakában öt pasztagyöngy (LXXI.).

36. *sír.* 28 cm mélyen, 58 cm hosszú gyermekcsontváz. Irányítása nyugattól északnyugat felé 20 fokkal tért el. Karjait a mellére helyezték. Melléklete nem volt.

37. *sír.* 83 cm mély, 174 cm hosszú, 50 cm széles sírban, 160 cm hosszú férficsontváz. Nyugattól északnyugat felé 10 fokkal eltérő irányban feküdt. Jobbkarját kinyújtva, a balt a medencébe helyezték. Melléklete a jobb medence alatt, fonott *bronzkarperec* töredék (LXXI.).

38. *sír.* 53 cm mély, 168 cm hosszú, 53 cm széles sírban, 156 cm hosszú nőicsontváz. Fejjel nyugattól északnyugat felé 20 fokkal eltérő irányban temették el. Melléklete, a bal kézfejnél, a medence alatt *vaskés* töredék (LXXI.). Hossza 6 cm.

39. *sír.* 83 cm mély, 147 cm hosszú, 34 cm széles sírban férficsontváz. Nyugat-keleti irányban feküdt. Koponyája kivételével, minden csontja (az állkapocs is) eredeti helyén feküdt, a koponya a mellre volt helyezve. Karjait egymás mellé, ugyancsak a mellre helyezték. Megmérhető hossza 120 cm, a koponya 19 cm magas. Melléklete nem volt.

40. *sír.* 32 cm mélyen, melléklet nélküli összehányt gyermekcsontok.

41. *sír.* 96 cm mély, 152 cm hosszú, 38 cm széles sírban, 142 cm hosszú nyugat-keleti irányítású nőicsontváz. Jobb karját kinyújtották, a balt a medencébe tették. Melléklete nem volt.

42. *sír.* 36 cm mélyen, 108 cm hosszú gyermekcsontváz. Irányítása 10 fokkal tért el nyugattól északnyugat felé. Karjai a vállakon feküdtek. Melléklete nem volt.

43. *sír.* 64 cm mély, 170 cm hosszú, 40 cm széles sírban, 158 cm hosszú férficsontváz. Nyugattól északnyugat felé 10 fokkal eltérő irányításban feküdt. Karjait kinyújtották. Mellékletei (LXXII.): Balmedence alatt *csiholóvas*. Ugyanott *vaskés*; két darabba van törve; hossza 12,5 cm. Ugyanott gombosvégű *vasdarab*; csiholóvas töredékének látszik.

44. *sír.* 56 cm mélyen, 120 cm hosszú fiúgyermek csontváza. Irányítása az előbbivel egyező. Melléklete nem volt.

45. *sír.* 83 cm mély, 148 cm hosszú, 37 cm széles sírban, 143 cm hosszú, enyhén zsugorított nőicsontváz. Zsugorított hossza 129 cm. Nyu-

gat-keleti irányban, baloldalán feküdt, délkeletre fordult. Mindkét kezét a mellre helyezték; jobblába egészen fel volt húzva. Melléklete nem volt.

46. *sír.* 78 cm mély, 173 cm hosszú, 45 cm széles sírban, 162 cm hosszú férficsontváz. 20 fokkal tért el nyugattól északnyugat felé. A csontváz kissé bolygatva volt; jobb felsőlábszára a medencecsonton keresztül, a felsőtesthez közelebb volt. Karjai kinyújtózva feküdtek. Melléklete nem volt.

47. *sír.* 73 cm mély, 166 cm hosszú, 33 cm széles sírban, 152 cm hosszú nőicsontváz. Nyugat-keleti irányban feküdt. Mindkét kezét a medencébe helyezték. Mellékletei (LXXI.): A koponya jobboldalán, gyöngydiszes *tülbevaló*. Ugyanott, de baloldalon, fehérfémből készült *halántékkarika*. Két füles *bronzgomb*; egyik a nyakról, másik a mellről került elő. Tizenkét rosszezüstből préselt pityke; a balválltól a jobb kulcscsontig, a nyakában, két sorban feküdtek.

48. *sír.* 40 cm mélyen, 87 cm hosszú gyermekcsontváz. 10 fokkal tért el nyugattól északnyugat felé. Karjai a medencében voltak. A 16. és 18. őskori gödrök felett feküdt. Melléklete nem volt.

49. *sír.* 80 cm mély, 180 cm hosszú, 40 cm széles sírban, 157 cm hosszú nőicsontváz. Nyugat-keleti irányban feküdt. Mindkét kezét a mellre helyezték. Melléklete nem volt.

50. *sír.* Lovassír. 93 cm mélyen, 194 cm hosszú, 66 cm széles sírban 158 cm hosszú férficsontváz. 10 fokkal tért el nyugattól délnyugat felé. A bal alsólábszár mellett, kívülről lókoponya, a boka mellett ló alsólábszárai voltak. Mellékletei (LXXII.): A koponya baloldalán lapos *halántékkarika* töredék. A jobb alsólábszáron *csikószabla*. Jobb térdkalácson *vascsat*. Jobbkéz ujjai között kis lemezes *bronztöredék*.

51—52. *sír.* Kettős sír. Mindkettő az őskori 25. gödör felett feküdt, a csontvázak bokái összeértek. Mélységük 33 cm.

a) 149 cm hosszú, bolygatott női csontváz. 10 fokkal tért el nyugattól délnyugat felé. A test felsőrészből a koponya és a jobb felsőkar maradt meg.

b) Bolygatott férficsontváz, a koponya hiányzott. Fejnélküli hossza 150 cm. Délnyugattól nyugat felé 20 fokkal eltérő irányba fektették. Mindkét karja a mellre volt visszahajlítva.

Melléklete egyiknek sem volt.

*

A feltárt 52 sír közül 4 őskori; a többi közül 19 férfi, 15 nő, 12 gyermek és 2 bizonytalan sír volt. Lócsontokat két sírban találtunk.

Irányítás szempontjából nyugattól északnyugat felé 10 fokkal kilenc, 20 fokkal öt; délnyugat felé 10 fokkal tíz, 20 fokkal egy; délnyugattól nyugat felé 10 fokkal egy, 20 fokkal egy tért el. Nyugat-keleti irányban tizennégy feküdt. Keletől északkelet felé 10 fokkal kettő; északkelet-től észak felé 10 fokkal egy, kelet felé 10 fokkal egy tért el. Északkelet-délnyugati irányban egy feküdt. Északról nyugat felé 20 fokkal egy tért el. Egy sír irányítása bizonytalan.

A csontvázak közül (leszámítva a négy őskorit), valamennyi kinyújtva volt eltemetve. Részben bolygatott volt a 19. (lovassír), 30., 39. és az 51. sír. Melléklet nélkül 27 csontvázat találtunk.

A sírokat mellékletek szempontjából vizsgálva, *halántékkarikát* tíz sírban (2., 4., 5., 12., 13., 18., 19., 22., 47., 50.) találtunk (LXVIII—LXXII.). Bronzhuzalból készültek, végeik gyakran nyitottak, keresztmetszetük körös.

Fülbevalót a 47. sírban találtunk (LXXI.). Fehér fémhuzalból készült, karika formájú, nyitott. Egyik vége kissé elvékonyodik, a másikon hólyagos pasztagyöngy van, amelynek lecsúszását a szárra erősített kis karikákkal akadályozták meg. Hasonlót a kiskunhalas-pusztaszanai temetőben³ találtak; de erről a gyöngyszem lecsúszását akadályozó kis karikák hiányoznak, a gyöngy pedig jóval nagyobb.

Gyöngyöt két sírban (4., 35.) találtunk. Az egyikben (LXVIII.) apró-gyöngyökből álló füzér, a másikban (LXXI.) öt pasztagyöngy volt.

Többféle *karperec* került elő. Nyitott, bronzhuzalból való, végeifelé elvékonyodó, kerekátmetszetű karperecet öt sírban (2., 12., 13., 15., 20.) találtunk (LXVIII—LXIX., LXXI—LXXII.). Ilyeneket találtunk a jobb-ágyi,⁴ szentes-vidéki,⁵ agárdi,⁶ bihari,⁷ bjelo-brdói,⁸ dályai,⁹ orosz-lámosi,¹⁰ pilin-sírmányhegyi I. 56. és II. 17.,¹¹ székesfehérvár-demkóhegyi 16., 18., 19., III. B.,¹² verebi,¹³ berettyóújfalusi,¹⁴ gombási,¹⁵ horgosi,¹⁶ kecskeméti,¹⁷ kisdobrai,¹⁸ nemesócsai,¹⁹ szeged-bojárhalmi,²⁰ székesfehérvár-demkóhegyi 3.,²¹ szabolcs-vontatóparti,²² nyíregyházi,²³ kenézlői²⁴ 31., 34. sírban.

Fonott karperecet temetőnk 5. (LXVIII.), 15. (LXXII.), 22. (LXXI.) és 37. (LXXI.) sírjaiban találtunk. Az 5. sírből előkerült két, rosszezüst huzalból volt fonva. Egyik vége kampóban, a másik, annak befogadására,

³ Hampel József: Ujabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest, 1907. 17. tábla, 8. ábra. (Továbbiakban: UT.)

⁴ UT. 173. l.

⁵ UT. 208. l.

⁶ UT. 1. t.

⁷ UT. 4., 7. t.

⁸ UT. 48. t.

⁹ UT. 52. t.

¹⁰ UT. 20. t.

¹¹ UT. 67. t. és 72. t.

¹² UT. 81. t., 82. t., 87. t.

¹³ Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. Budapest, 1900. XXII. tábla. (Továbbiakban H.)

¹⁴ H.: XXXV.

¹⁵ H.: LII.

¹⁶ H.: LIV.

¹⁷ H.: 635. l.

¹⁸ H.: LXIV.

¹⁹ H.: LXXXVII.

²⁰ H.: LXXXII.

²¹ H.: LXXXIII.

²² Dolgozatok-Arbeiten, IX—X. kötet LX. tábla 4—9. ábrák.

²³ U. o. LXV. 1—2.

²⁴ Arch. Ért. 1931. 61. és 65. kép.

hurokban végződik. Ilyenféle volt az oroszlámosi²⁵ karperec, amelynek azonban mindkét vége hurkos. Hasonlít a kecskeméti²⁶ példányhoz is.

Három szál huzalból fonták a 22. és 37. sírokban talált karpereceket. Mind a kettő töredékes, utóbbinak csak a fele maradt meg. A székesfehérvár-demkóhegyi 16.,²⁷ a törökkanizsai²⁸ és ecsédi²⁹ sírokban talált karperecekhez hasonlítanak legjobban.

A 15. sírból, töredékes állapotban előkerült karperecet (LXXII.) különleges fonással, négy szál rosszezüst huzalból készítették. A töredékekből nem állapítható meg, hogy a karperec nyitott, vagy zárt volt-e? A fonási technikát illetőleg leginkább a székesfehérvár-demkóhegyi 14. sír³⁰ karperecével áll rokonságban.

Egyetlen lemezes karperecünk a 22. sírból való (LXXI.). Rosszezüstből készült, vékony, 11 mm széles, díszítetlen; végein hengeres behajlások vannak, amelyek csuklószerűen összeillenek. A bihari,³¹ törökkanizsai,³² pilin-sirmányhegyi³³ I. 5., 56., 58., az egri, Barna-féle³⁴ és a bezdédi 14. sírban³⁵ találtakkal csak annyi egyezést mutat, hogy a hengeres behajtás azokon is megvan, de nem csuklószerűen. Ilyen kivételük a keszthelyi sírmezőből kikerült karperecek között fordulnak elő.³⁶

Gyűrű a 2. (LXVIII.), 5. (LXVIII.), 13. (LXIX., két drb.), 15. (LXXII.) és a 27. (LXXI.) sírokban volt. A 2. sírban talált bronzhuzalból készült, háromszöges keresztmetszetű; a 13. sír egyik gyűrűje lemezes, két szélén és közepén borda fut körbe; a többiek símák és rosszezüst lemezből valók.

A bordázott gyűrű csak annyiban tér el a nagyszámmal felsorolható analógiáktól, hogy a bordán kívül egyéb díszítés nincs rajta.

A háromszöges keresztmetszetű gyűrűvel a dályai,³⁷ bjelo-brdoi³⁸ és kloštari³⁹ példányok mutatnak hasonlóságot.

A síma, lemezes gyűrűk díszítetlenek. Hasonlóképp díszítetlen a 27. sír gyűrűje is, amelynek felső lemeze pecsétgyűrűhöz hasonlóan, felül kiszélesedik. Analógiákat csak a díszítettekhez tudnánk felsorolni.

Füles gombok a 3. (LXIX.), 13. (LXIX.), 20. (LXXI.) és 47. sírokban (LXXI.) voltak. Több olyan darabunk van, amelyek a forrasztás, illetve összeillesztés tökéletlensége miatt két féldarabba estek (13., 20., 47. sírokban).

²⁵ UT. 20. t.

²⁶ H.: 634. l. D. I.

²⁷ UT. 81. t.

²⁸ UT. 38. t.

²⁹ UT. 53. t.

³⁰ UT. 80. t.

³¹ UT. 6. t.

³² UT. 38. t.

³³ UT. 65. t., 67. t., 68. t., de díszítéssel.

³⁴ H.: 579. l. 11. á.

³⁵ H.: XLV. t.

³⁶ Hampel, Joseph: *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, II. kötet, 173. ábra.

³⁷ UT. 52. t.

³⁸ UT. 43. t.

³⁹ UT. 59. t.

A 15. sírban *csörgőt* találtunk (LXXII.). Díszítetlen, bronzból készült, a füle letörött. Gömbös formájú, alsó felét keresztirányban bevágták. Belül üreges, üregében kis bronzgolyócska csörög. Ilyenek a bjelobrdoi,⁴⁰ gerendási,⁴¹ kloštari,⁴² pilin-sírmányhegyi⁴³ I. 57., II. 49., székesfehérvár-demkőhegyi⁴⁴ 5., III. A., tápiószelei,⁴⁵ veliki bukováci,⁴⁶ mán-doki⁴⁷ sírból ismeretesek.

Ruhadíszként használták a 20. (LXXI.) és a 47. (LXXI.) sírokban talált *pitykék*et. Előbbiben három, utóbbiban tizenkét darab volt. Valamennyi rombuszalakú, rosszezüstből készült préselő technikával. Hátoldaluk mélyített, üreges, benne két-két fül van.

A 20. sír pitykéin, sávok kereten belül, a szegéllyel párhuzamosan gyöngysor fut, s ezen belül újabb keskeny sáv van. Közepük síma, kidomborodó; két ellentétes csúcsaik kigömbölyödnek, a másik kettő kis egyenes vonalban végződik.

A 47. sírban talált pitykék széleit apró dudorok tagolják. Az egymástól távolabbálló csúcsokból a dudorsoron belül, keskeny sáv indul a másik két csúcs felé, s ez a sáv az ugyancsak kigömbölyödött csúcsoknál elvékonyodik. Középen apró, félgömböszelvény alakú dudor van. Némelyik darabon aranyozás nyomai látszanak.

Pitykéinkkel teljesen egyezőket nem találtunk. Rokonságot a kiskunhalas-pusztainokai,⁴⁸ kölesdi,⁴⁹ oroszlámosi,⁵⁰ bodrogvécsi,⁵¹ balkányi,⁵² győri⁵³ és a székesfehérvári-rádiótelepi⁵⁴ példányokkal mutat.

A 20. sírban kerek *pitykegomb* is volt. Síma keretben, nagyobb szemű gyöngysor fut körbe, belül a gomb közepe domborodik s lyuk van rajta. Ugyancsak lyuk van a két szélén, ellentétes helyzetben. Préseléssel készült, belül üreges. Üregében két fül foglal helyet. Hasonlít azokra a pitykékre, amelyeknek közepét nem fúrták át.

Kengyeleket három sírban találtunk (3.: LXIX., 15.: LXXII., 19.: LXX.). Valamennyi körtealakú, gömbölyűvasból készült, amelyet a talpnál szélesre kovácsoltak. A 15. sír kengyel talpszélei kissé lehajolnak és alul a széleken, továbbá a talp közepén, végig futó gerinccel vannak megerősítve.

Fülképzés szempontjából vizsgálva, a 15. sír kengyeleihez a bihari,⁵⁵

⁴⁰ UT. 51. t.

⁴¹ UT. 60. t.

⁴² UT. 60. t.

⁴³ UT. 68. t. és 75. t.

⁴⁴ H.: LXXXVII. t. 39. á. és UT. 87. t.

⁴⁵ UT. 88. t., de alsórésze díszített.

⁴⁶ UT. 89. t.

⁴⁷ H.: LXVI. t. 18., 19. ábrák.

⁴⁸ UT. 16. t.

⁴⁹ UT. 121. l.

⁵⁰ UT. 21. t.

⁵¹ H.: XIII. t. 7–8. á.

⁵² H.: 588. l. 2. a., b.

⁵³ H.: LIII. t. 4–8.

⁵⁴ Arch. Ért. 1923–26. 253. l.

⁵⁵ UT. 4. t.

szeged-domaszéki,⁵⁶ zalaszántóhegyi,⁵⁷ székesfehérvár-demkóhegyi II. 2.,⁵⁸ pilini⁵⁹ bodrogvécsi,⁶⁰ neszemlyi,⁶¹ bezdédi,⁶² csongrádpetenchalmi,⁶³ nyíregyházi⁶⁴ és a kenézlii 28—30., 46., 47. sírok⁶⁵ kengyelének hasonlítanak. A 3. sír egyik és a 19. sír mindkét kengyelének a székesfehérvári-demkóhegyi II. 1—2. sírok,⁶⁶ egri,⁶⁷ Kecskemét-Madari tanyai,⁶⁸ selypi,⁶⁹ ósöntiváni,⁷⁰ szabolcs-vontatóparti⁷¹ példányok, míg a 3. sír másik kengyelének a székesfehérvár-rádiótelepi⁷² darabok felelnek meg.

Zablát a 3. (LXIX.), 19. (LXX.) és az 50. (LXXII.) sírokban találtunk; általános csikózabla típusúak, hengeres vasból készültek.

A temetőnek egyik legérdekesebb darabja a 19. sírból előkerült *tegez*, amelyet in situ vettünk fel. (1. kép). 6 mm széles, 5 mm vastag, félkörös átmetszetű vaspálcából készült vázból, a pálcák apró darabokra törve maradtak meg. Az egyik 59, a másik 37 cm hosszú, a tegez szélessége 11 cm. Fedele 14 cm hosszú; fedélzáró lemeze 2,5 cm széles csontlemezből készült, amelyet nitolással erősítettek a tegez vázát alkotó vas-

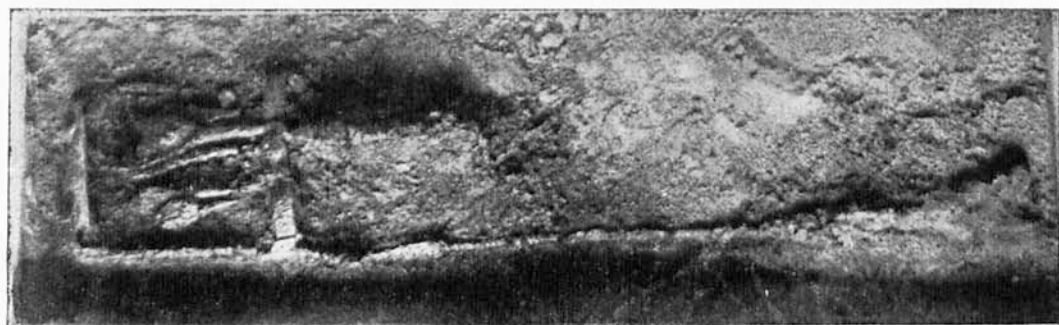

Abb. 1. kép.

pálcákhoz. Felsőrészén, ahol a tegez fedele lehajtható, az összetartó abroncs megmaradt, az aljáról azonban hiányzik. Megmaradt az akasztófület alkotó pálcából is az egyik végdarab, rajta a tegezhez erősítő akla-

⁵⁶ UT. 28. t.

⁵⁷ UT. 39. t.

⁵⁸ UT. 84. t.

⁵⁹ H.: IV.

⁶⁰ VII., XI.

⁶¹ H.: XVIII.

⁶² H.: XXXVI., XXXVII.

⁶³ H.: 609. l.

⁶⁴ Dolgozatok-Arbeiten, IX—X. köt. LXV. 4., 5.

⁶⁵ Arch. Ért. 1931. 53., 57., 59., 82., 83. képek.

⁶⁶ UT. 83., 84. t.

⁶⁷ H.: 574. l. 2. á.

⁶⁸ H.: LIX., de díszített, LX., LXI.

⁶⁹ H.: LXXXI., de díszített.

⁷⁰ Dolgozatok-Arbeiten, VIII. L. 30., 31.

⁷¹ U. o. IX—X. köt. LXII. 18., 19.

⁷² Arch. Ért. 1923—26., 249. l.

szeggel. Arra nincs adatunk, hogy a tegez milyen anyagból készült. Az eddig publikált anyag hasonló példányainak egybevetése helyett Dr. Cs. Sebestyén Károlynak „A magyarok ija és nyila” c. értekezésére utalunk.⁷³

A tegezen öt nyílcsúcsot találtunk.

Négy sírból 18 *nyílcsúcs* került elő, éspedig a 3.-ból három (LXIX.), a 8.-ból öt (LXVIII.), a 15.-ből öt (LXXII.), a 19.-ből, a tegezből öt (1. kép) darab.

Alaptípusuk szerint vannak deltoidalakú⁷⁴ és kétágú⁷⁵ nyílcsúcsok. A deltoidalakúak közül az A₁, A₂ formák a gyakoriak,⁷⁶ de a 15. sír nyílcsúcsai között van A₃-ös tipushoz hasonló is. A kétágú nyílcsúcsokból két darab van, az egyiket a tegezen találtuk. A 15. sír kétágú nyílcsúcsa kisebb (6 cm hosszú), a 19. sír szokatlanul nagy méretű (hossza 11·5, szélessége 4 cm). Mind a 18 nyílcsúcs szegesvégű; sok darabon a nyílvevő elkorhadt farostjai megmaradtak.

A 19. sír ijjának (LXIX.) hosszú és középső csontlemezei kerültek elő. Az egyik hosszú csontlemez a koponya jobboldalán, a másik a bal alsó és jobb felső lábszáracon feküdt; a középsőt a jobbmedencében találtuk. A hosszú csontlemezek 143 cm-re feküdtek egymástól, s ez a távolság adja meg az ijj valószínű hosszúságát is. A hosszú csontlemezek alakja az egyenes vonaltól kissé elhajlik; mindkét darabon megvannak az ijj-idegének beakasztására szolgáló kis félkör alakú bevágások. Felületük teljesen síma, rovátkolás csak a középső csontlemez töredéken látható. Nem egészen épek a hosszú csontlemezek sem; hosszuk 20, illetve 24 cm, a középső lemezé 10 cm.

A 3. sír koponyája mellett is találtunk hosszú csontlemezt, amely azonban teljesen el volt porladva. A csontlemez maradványa a kiszombori E. 39. sír lemezéhez⁷⁷ hasonlított. Lekerekített sarkúnak látszó vége 4·5 cm széles, amelytől a félkör alakú bevágás 4 cm-re volt. Megmérhető hosszúsága 11 cm.

Vasból készültek a 3., 15., 19., 50. sírokban talált *hevedercsatok* (LXIX., LXX., LXXII.).

Vaskés hat sírban volt (3., 15., 16., 19., 38., 43.). Legtöbbje erősen oxidált, töredékes példány. Némelyiken a késnyelének elkorhadt farostjai megmaradtak. Hosszúságuk 6—12·5 cm között váltakozik.

Csiholóvas hat (3., 8., 15., 16., 19., 43.), hozzávaló *kovadarab* négy sírből (3., 15., 16., 19. obszidián) került elő. A 16. sír csiholóvasán az egykori szövetmaradványok lenyomatai megmaradtak.

Érmet egyetlen sírban sem találtunk, így temetőnk korának meghatározásánál analógiákra vagyunk utalva. Kormeghatározó anyagnak a

⁷³ Dolgozatok-Arbeiten, VIII. köt. 167—255. ll.

⁷⁴ Sebestyén i. m.: 12. kép A. ábra.

⁷⁵ U. o. 12. kép D. ábra.

⁷⁶ U. o. 13. kép.

⁷⁷ U. o. 2. kép a. ábra.

bodrogvécsi temetőben is talált pitykéket és a bjelo-brdoi, valamint a gerendási csörgőket tartjuk, amelyek Ismael Achmed (892—907.), vagy Nasr ben Achmed (913—943.) dirhemével, illetőleg árpádkori érmekkel (előbbinél: I. Péter, 1038—41., 1044—46.; I. András, 1046—1061.; I. Béla, 1060—63.; utóbbinál: Szent István, 1000—38.; Aba Sámuel, 1041—44.; Péter) voltak datálva. Ezek egybevetésével a szakálhádi temető korát a X. sz. végére és a XI. sz. elejére helyezzük.

Dr. Bálint Alajos.